

OSMANLI-SAFEVİ SAVAŞLARINDAN BİR SAFHA: BAĞDAD SEFERİ'NİN HAZIRLIKLARI (1625/26) VE TAKTİKSEL MÜTALAALAR

Yusuf HEPER*
M. Murat ÖNTÜĞ**

ÖZ

Safevi Şahı Abbas, 1590 Ferhad Paşa Antlaşmasıyla kaybettiği yerleri geri almak için Doğu'da Osmanlılarla giriştiği mücadeleler sonucunda bir üstünlük elde edemeyince iki taraf arasında 1612 yılında Nasuh Paşa Antlaşması imzalanmıştır. Ancak Safevilerin saldırgan tutumları, bu barışı ancak üç yıl ayakta tutabilmişti. Kafkasya ekseninde başlayan mücadeleler, Osmanlıların mağlubiyeti ile neticelenmiş ve 1618 yılında Serav Antlaşması imzalanmıştır. Nitekim Safevi Şahı Abbas'ın Irak-ı Arap topraklarında hak iddia etmesi nedeniyle bu barış hiçbir zaman kalıcı olmadı. Hatta Bağdad ve civarında Bekir Subaşı'nın meydana getirdiği kargaşa hâli Safevilerin Bağdad'a müdahalesiyle son buldu. Böylece iki taraf arasındaki yaşanan uzun soluklu mücadeleler, Safevilerin 1624 yılında Bağdad'ı almasıyla had safhaya ulaştı. Hafız Ahmed Paşa, Bağdad'ı almakla vazifelendirildi. O, Diyarbakır sahrasında yaklaşık beş ay hazırlıklara girişti (Eylül 1625'e kadar). Hazırlıklarını tamamlayarak ordusuyla birlikte Bağdad Kalesi'ne doğru yöneldi ve kaleyi üç taraftan kuşatmaya aldı. Nihayetinde Safevi Şahı Abbas'ın kaleye zamanında gönderdiği yardımlar, Osmanlıların geri çekilmesini sağladığı gibi Bağdad'ı bir müddet daha Safevilerin kontrolüne bıraktı.

Anahtar Kelimeler: İran, Safevi, Şah Abbas, Bağdad, IV. Murad, Hafız Ahmed Paşa.

A SECTION FROM THE OTTOMAN-SAFAVID WAR: PREPARATIONS FOR THE BAGHDAD EXPEDITION (1625/26) AND TACTICAL OBSERVATIONS

ABSTRACT

The Safavid Shah Abbas wanted to regain the land he had lost under the Ferhad Pasha agreement in 1590. As such he fought against the Ottomans in the East. That, in turn, led to both powers signing of the Nasuh Pasha Treaty. However, the Safavid's aggressive attitude meant did not allow peace to last beyond three years. The conflict began on the axis of the Caucasus and resulted in the defeat of the Ottomans and the signing of the Treaty of Serav in 1618. The casefire too was permanent because Safavid Shah Abbas had right claims in Arab Iraq. In fact, the turmoil caused by Bekir Subasi in Baghdad and the environs only ended because of Safavid's intervention. Ultimately long-term clashes between the two sides reached their peak when the Safavids captured Baghdad in 1624. Hafız Ahmed Pasha was tried in court for that. He readied his army desert of Diyarbakır for approximately five months (until September 1625) and then marched towards Baghdad Castle, where they besieged it from three sides. In the end, Shah Abbas-under the control of Safavids- eventually pushed the Ottomans out of Baghdad.

Keywords: Iranian, Safavid, Shah Abbas, Baghdad, Murad IV, Hafız Ahmed Pasha.

Araştırma Makalesi

Makale Gönderim Tarihi: 04.12.2021; Yayına Kabul Tarihi: 01.03.2022

* Dr., ORCID: 0000-0002-6044-0126, E-posta: yusufheper64@hotmail.com

** Prof. Dr. Uşak Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, UŞAK; ORCID: 0000-0003-0243-4091, E-posta: muratmustafa.ontug@usak.edu.tr

Giriş: Osmanlı-Safevi Siyasi İlişkilerine Kısa Bir Bakış

Osmanlı Devleti, Safevilerle 1555 tarihli Amasya Antlaşması'nı yaptıktan 23 yıl sonra yeni bir Doğu Seferi başlatarak, 1578'de yeniden savaş açtı (Mathee, 2018, s. 115). Bu seferin başlatılmasında Safevilerin Şah II. İsmail devrinde Osmanlı içindeki taraftarı olan Kızılbaş zümreleri yeniden tahrik etmesi, Osmanlı-İran sınırında görülen hareketlilikler ve Şirvan sünnilerinin Osmanlılardan yardım istemesi etkili olmuştur. Öte yandan İran'daki karışıklıklardan istifade etmek isteyen Osmanlı yöneticileri, bu seferde stratejik bazı noktaları ele geçirip, Safevilere ait yerleri yağma ve tahrip ederek Safevileri barışa zorlamayı amaçlamışlardır (Kütükoğlu, 1993, s. 23, 29). Sultan III. Murad döneminde (1574-1595) Safeviler üzerine yapılan seferler ve elde edilen galibiyetlerden Osmanlıların amacı, başta Gürcistan olmak üzere Azerbaycan taraflarında Osmanlı gücünü tesis etmek ve yeni bir güç olarak ortaya çıkmaya başlayan Rusya'yı kontrol altında tutmaktır (Uluerler, 2012, s. 10). Nitekim bu askerî seferler III. Murad döneminde başarılı bir şekilde devam ederken, Safevi Şahı Hünabende'nin müracaatı üzerine tam barış yapılmak üzere iken, onun yerine hükümdar olan I. Abbas'ın barış istememesi bu mücadeleleri bir müddet daha devam ettirmiştir. Ancak Safeviler hem Osmanlı hem de Özbeklerle iki cephede harp edemeyecek durumda olduğu için barış görüşmeleri yeniden gündeme gelmiştir. Nihayetinde Sadrazam Ferhad Paşa'nın girişimleriyle İstanbul'da akdedilen 1590 Ferhad Paşa (İstanbul) Antlaşması ile Osmanlı Devleti, başta Tebriz olmak üzere bütün Azerbaycan, Şirvan, Gürcistan, Luristan ve Şehrızor gibi önemli yerlere hâkim olmuşlardır. Şah Abbas ayrıca, bu antlaşmada İslam halifelerinden ilk üçü (Ebu Bekir, Ömer, Osman) ile Hz. Peygamberin zevceleri Hz. Ayşe hakkında hakaret içeren ifadeler kullanmamayı kabul etmek zorunda kalmıştır (Uzunçarşılı, 1988, III/II, s. 245). Bu antlaşmaya Osmanlı Devleti açısından bakıldığında, elde edilen bu topraklarda tam bir hâkimiyet sağlanamamıştır. Çünkü Türkçe konuşan fakat Şii olan halk ve Anadolu'dan kaçıp gelmiş Kızılbaş aşiretler Safevilere bağlılık göstermekteydi. Ayrıca Osmanlıların getirdiği idare tarzı arazi ve nüfus tahririne dayanan vergi sistemi, tımar usulü ve alışılmamış vergiler halk arasında hoşnutsuzluk doğurmaktaydı. Bu bakımdan yerli hanedan ve kabile reisleri merkezîyetçi Osmanlı idaresi yerine daha ziyade gevşek feodal bir karakteri gösteren Şah'ın idaresini tercih etmekteydiler (İnalçık, 1999, s. 101-102). Safeviler açısından ise bu geçici bir terk edişti, daha doğrusu düşmanların sayısını teke indirme taktiğinden başka bir şey değildi. Çünkü Safeviler batı sınırını antlaşma ile güvenlik altına alır almaz, aynı yıl içinde (1590), hemen doğuya yönelip neredeyse on yıldır Horasan'a hâkim olan Özbeklerden Herat ve Meşhed'i geri alarak, hâkimiyetlerini Belh, Merv ve Esterabad'a kadar genişlettiler. Bunlardan sonra Özbek Hanlığı ile uzun süreli barış dönemine girildi (Gündüz, 2018, s. 87). Böylece Şah Abbas yönünü Batı sınırlarında bulunan eski Safevi topraklarına çevirdi. Zaten Osmanlı Devleti'nin XVI. yüzyılın son çeyreğinde yaşadığı iç ve dış gelişmelerle yaşadığı sorunlar Safevi Şahı'nın gerçekleştireceği saldırılar için iyi bir zemin olmaktadır. Bu sorunların başında Avrupa'da Habsburglarla uzun süren savaş ve Anadolu'da Celali isyanlarıydı. Bu arada Şah Abbas, Osmanlı benzeri bir kapıkulu ordusu meydana getirerek Kızılbaş oymaklarının ve beylerinin güçlerini dengelemeyi başarmıştı. Ortamın uygun olması üzerine Şah Abbas, 1603 yılında Tebriz'e saldırarak Osmanlı-Safevi savaşını yeniden başlattı. Ardından Revan'ı ele geçirdi. Böylelikle Safeviler Azerbaycan'ın kontrolünü sağladı. Osmanlı Devleti, içte Celali isyanlarını bastırdıktan sonra 1610 yılında Kuyucu Murad Paşa'yı Tebriz üzerine gönderdi. Fakat Murad Paşa, Safeviler üzerine yürüdüğü de, Azerbaycan'dan savaşmadan geri çekilmek durumunda kaldı. Bu olaydan iki yıl sonra (1612) Nasuh Paşa döneminde zoraki bir antlaşma yapıldı (Kütükoğlu, 1993, s. 267-268; Öz, 2002, s. 716). Zira iki taraf arasında imzalanan bu antlaşma çok uzun süreli olmamış ve üç yılın ardından Osmanlı-Safevi sınırlarında yeniden gerginlik ortaya çıkmıştır. Nitekim Safevilerin Nasuh Paşa barışını bozması üzerine Osmanlı Devleti, 1615 yılında İran ile olan müşterek

sınırlarına ve Kafkasya'ya doğru ordu göndererek eylemlere girişmiştir. Osmanlılar, sınırda yerleşen aşiretleri ayaklanmaya çağırdılar ve Kaheti bölgesinde Kızılbaşları kılıçtan geçirdiler, ayrıca Sünni olan Şirvan halkını ayaklanmaya sürüklediler. Osmanlıların bu girişimleri üzerine Şah Abbas, Davud Bin Levarsab'ın oğlu Begrat Mirza'yı Kartli hükümetine gönderdi ve Kurçakay Bey'i durumu düzeltmek üzere Gürcistan'ın işlerini idare etmekle görevlendirildi. Buna tepkime olarak Osmanlılar Anadolu, Diyarbakır, Musul ve Erzurum'dan topladığı askerlerle ve sınır bölgesindeki Kürt aşiretlerin eşliğinde Kafkasya'ya doğru hareket etti ve Erivan Kalesi'ni ablukaya aldı. Netice itibarıyla Osmanlı yenilgisiyle oluşan bu savaşlar, 1618 yılında imzalanan Serav Antlaşması ile son buldu (Soofizadeh, 2018, s. 175). Nihai olarak Osmanlı ve Safeviler arasında imzalanan bu antlaşma da uzun süreli bir barış getirmediği gibi, 1624 yıllarında Safevilerin eskiden beri ata yadigârı olarak kabul ettiği Irak-ı Arap bölgesinde Osmanlı hâkimiyetinde bulunan Bağdad, Musul ve Şehrizeroz eyaletlerini işgal etmelerine yol açtı. Safevilerin bu bölgedeki saldırgan tutumları, altı yıllık barışı sona erdirmiştir. Bu yönüyle çalışmada Osmanlıların Irak-ı Arap bölgesinde kilit bir konumda bulunan Bağdad'ı Safevilerden geri alma girişimlerine dair gelişmeler ele alınacaktır. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Mühimme katalogunda yer alan bilgiler muvacehesinde Bağdad Kuşatmasına dair yapılan hazırlıklar ile birlikte kuşatmanın tafsilatı ve Osmanlı ordusunun geri çekilişi tarihsel sürece uygun olarak incelenecektir.

1. Bekir Subaşı Meselesi ve Safevilerin Bağdad'ı Ele Geçirmesi (1624)

Sultan I. Mustafa'nın akli dengesinin yerinde olmaması sebebiyle devlet idaresinde beliren karışıklıkları gidermek için başta Sadrazam Kemankeş Ali Paşa ile Şeyhülislâm Zekeriyâzâde Yahyâ Efendi bulunduğu hâlde ileri gelenler tarafından I. Mustafa'nın tahttan indirilmesine karar verilmiş ve annesi Kösem Sultan'ın etkisiyle sultan IV. Murad tahtta çıkarılmıştır (Yılmaz, 2006, s. 177). Osmanlı tahtının yeni sahibi, yaşı gereği devlet işlerinden anlayacak ve kendi etkisini gösterecek durumda değildi. Bulûğ çağını aşır idareyi yetkiyle ele alacağı döneme kadar geçen on yıl, onun sonraki dönemde izleyeceği şiddet yanlısı siyasetin de temelini oluşturacaktı. Bu dönemde annesi Kösem Sultan idarede neredeyse belirleyici rol üstlenmiş durumdaydı. Bunu da oğlunun yerine yapıyor ve etrafında kendisine sadık idareciler vasıtasıyla devlet işlerini yürütmeye çalışıyordu (Emecen, 2018, s. 257). İstanbul'daki siyasi vaziyet bu şekilde cereyan ederken, Erzurum Beylerbeyi Abaza Mehmed Paşa, II. Osman'ın katline sebep olanları cezalandırmak maksadıyla başlattığı isyanı sürdürmekteydi. Bütün bu olaylar Osmanlı Devleti'nin Kanuni'den bu yana hükmettiği Bağdad'da olumsuz ortamın oluşmasında etkili oldu. Çünkü bu dönemde Bağdad'da beylerbeyleri ile kul tairesi arasında yaşanan gerginlikler had safhaya ulaşmış ve buradaki idareciler arasında başlayan hâkimiyet mücadelesi gün geçtikçe kontrolden çıkmaktaydı (Küpeli, 2014, s. 129-130). Bütün bunlara Bağdad'ın önde gelen eşraf ve ayanlarından olan, uzun süre burada subaşılık görevini ifa ettiğinden dolayı zaman içersinde bölgede siyasi nüfuz kazanan Bekir Subaşı'nın çıkardığı hadiseler Osmanlı Devleti ile Safevileri yeniden bu bölgede karşı karşıya getirecektir.

Uzun zamandır Bağdad bölgesinde bulunan ordu subayları, merkezi otoriteye bağlı bulunmadıkları gibi ülkedeki tüm çıkarları kendi ellerinde bulundurdıkları için Osmanlı sultanı tarafından bölgeye gönderilen beylerbeylerinin bir tesiri olmuyordu (İskender Bey, 2019, s. 89). Bu bakımdan Bağdad'da 12.000 kadar yerli kulu ve azeblerin ağası olan Bekir Subaşı, Bağdad'da şöhret ve zenginliğiyle öne çıkan isimlerden biriydi. Öyle ki onun sahip olduğu güç, Bağdad'a atanan valileri bile gölgede bırakmıştı (Na'imâ, 2007, s. 516; Kâtib Çelebi, 2016, s. 584-585). Hatta Bekir subaşı, Bağdad yeniçerileri ağası olan Kanber Mehmed Ağa ile bir olup sekbanları etraflarına toplayarak bölgede gücünü artırmış ve artık burada otorite tanımaz hâle gelmişti. Ancak bir müddet sonra Bekir Subaşı'nın bölgede git gide artan gücü, Kanber Mehmed ile aralarının açılmasına sebep olmuştu.

Nitekim Bekir Subaşı, onu mağlup ederek iktidarı ele aldığı günden beri yerli halka zulüm ve zorbalığını artırmıştı. Bu arada servet ve mal sahibi olanların mallarını gasp etmekten de geri durmuyordu (İskender Bey, 2019, s. 89, 102). Bağdad'ta Bekir Subaşı'nın güçlenmesinden rahatsız olan Bağdad Beylerbeyi Kum Yusuf Paşa, onun vergi bahanesi ile Bağdad dışına çıkmasını fırsat bilerek uzun süreden beri arasının açık olduğu Kanber Mehmed Ağa'yı yanına çekmeyi başardı. Hatta Bekir Subaşı'dan kurtulmak ve onu Bağdad Kalesi'ne sokmamak gayesiyle Ağalık görevini Kanber Mehmed'e tevcih etti. Kum Yusuf Paşa'dan aldığı destekle Bekir Subaşı'ya karşı harekete geçen Kanber Mehmed Ağa, "*Pâdişâh tarafında olan gelsin*" tarzında çağrılar yaptırarak niyetini açıkça ortaya koymaktaydı (Halaçoğlu, 1991, s. 434; Na'imâ, 2007, s. 516-517; Kâtib Çelebi, 2016, s. 585). Bu esnada Bekir Subaşı vergi toplamak için Bağdad'dan Hille'ye gitmiş, oğlu Derviş Mehmed ile Bağdad şehrini Kanber Mehmed Ağa'ya teslim etmişti. Ancak Kanber Mehmed Ağa, beylerbeyi Kum Yusuf Paşa'nın da desteği ile şehirde Subaşı'nın adamlarına karşı bir isyan hareketi başlatmıştır. Subaşı'nın Kethüdâsı olan Ömer, isyan olayını duyar duymaz hemen Derviş Mehmed'e olanları haber verdi ve Bağdad şehrinde her sokak başına bir müfreze asker dikip, dam üstüne koyduğu ok ve tüfekçilerle sokak başlarını tutarak önlem aldı. İskender Bey'in deyişiyle Bağdad orduları ikiye ayrıldı. İsyancıların bulunduğu kısım Mehmed Kanber Ağa ile iç kalede yer alırken, Subaşı'ya sadık askerler de şehirde bulunmaktaydı. İki grubun mücadelesi sırasında Bağdad'da büyük kargaşa çıkmış ve pek çok sivil halk da yaralanarak bundan nasibini almıştı (Küpeli, 2014, s. 131-132; Gökçek, 2016, s. 44-45; İskender Bey, 2019, s. 89-90; Turan, 2019, s. 42). Daha çok geçmeden Subaşı'nın oğlu, Kanber Mehmed Ağa'nın bulunduğu Bağdad Kalesi'ni kuşatarak durumu derhâl babasına bildirdi. Bekir Subaşı kendisine karşı olan isyanı öğrendiğinde hemen harekete geçti. Elindeki birliklerle kargaşa hâlinde olan Bağdad'a gelerek, burada isyan hâlinde olan azeplerden 500 kişiyi kılıçtan geçirdiği gibi beylerbeyi Kum Yusuf Paşa'dan Kanber Mehmed Ağa'nın kendisine verilmesini istedi. Bekir Subaşı, Kanber Mehmed Ağa'nın kendisine verilmemesi üzerine bu defa beylerbeyine karşı mücadeleye girişerek, Bağdad Kalesi'ni kuşattı. Bu mücadeleler esnasında Kum Yusuf Paşa kör bir kurşunla şehit olmasıyla Kanber ise bu mücadelede yalnız kaldı. Bir müddet sonra Bekir Subaşı'nın gücü karşısında dayanamayacağını anlayan Kanber Mehmed Ağa, hemen af dileyerek teslim olmayı kabul etti. Subaşı'nın adamları derhâl kaleye girerek, onu yakaladıkları gibi Subaşı'ya teslim ettiler. Bu arada olaya karışanlar acımasızca cezalandırıldı. Artık Bağdad'da tek söz sahibi hâline gelmişti. Tabii düzemece bir fermanla kendisinin Bağdad valisi olduğunu halka bildirmekten geri kalmadı. Bu vaziyet İstanbul'a ulaşınca Süleyman Paşa, Bağdad Beylerbeyliğine tayin edildi. Paşa Bağdad'a geldiğinde Bekir Subaşı, Bağdad'ın beylerbeyine gerek duymadığını beyan ederek onu geri gönderdi (Na'imâ, 2007, s. 517-519; Gökçek, 2016, s. 46-47).

Bağdad'da görülen kargaşa hâli ve Bağdad'daki vaziyetleri kontrol altına alması için görevlendirilen Süleyman Paşa'nın mütesellimin katledilmesi haberleri üzerine Osmanlı yönetimi, şehirdeki karışıklıkları kaldırması için bu bölgeyi iyi tanıyan Hafız Ahmed Paşa'yı görevlendirdi (Nazmi-zâde, 2014, s. 205-206). Zira Hafız Ahmed Paşa, Musul'da iken orduda baş gösteren aksaklıklar sebebiyle bir ara sefere ara vermeye niyetlendiyse de İstanbul'da kendi aleyhinde dolaşan dedikodular yüzünden hemen harekete geçti. Bihruz dolaylarında Bekir Subaşı'yı mağlup ederek, onu Bağdad Kalesi'ne çekilmeye mecbur etti. Bağdad Kalesi'nde mahsur kalan Bekir Subaşı, uzun süreden beri var olan kıtlığı da göz önüne alarak Safevilerden yardım istedi. Bu yardımdaki amaç, onların gelişiyle Osmanlı askerlerinin Bağdad muhasarasının kaldırılacağı yönündeydi. Oysaki bu istek uzun süredir Bağdad'ı ele geçirmek isteyen Şah Abbas için uygun bir fırsat hâline geldi. O, Osmanlıların siyasi istikrarsızlıklardan dolayı buraya hemen müdahale edemeyeceğini bildiği için Bekir Subaşı'yı Safevilerin Bağdad valisi olarak onayladı (Küpeli, 2014, s. 134-136). Çok geçmeden Safi-Kulu Han'ı bir miktar askerle şehri teslim

almak üzere Bağdad'a yolladı. Bekir Subaşı'yı kurtarmış olan Safi-Kulu Han ve arkadaşları daha önce Darusselam civarına varıp, ordugâhlarını kurmuş ve Subaşı'nın verdiği sözü tutarak kaleyi Şah'a teslim etmesini bekliyorlardı. Öte yandan Hafız Ahmed Paşa ise, Bağdad'ın Safevilere geçme tehlikesini görmüş ve hemen kumandanlarını toplayıp, yaptığı meşveret meclisinde "*Min-ba'd Bağdâd Eyâletinin emrini Bekir Subaşı'ya göndermekten gayri çâre yoktur*" diyerek Bağdad valiliğinin Bekir Subaşı'ya vermenin yerinde olduğuna karar vermişti. Nitekim bu karar neticesinde Bağdad valisi olduğunu öğrenen Subaşı, kaleyi Safevilere teslim etmekten vazgeçmiş ve şehrin kale ve burçlarını tahkim ederek Safevileri emirlerinin bulunduğu ordugâhlara top ve tüfek ateşi atmaya başladı (Na'imâ, 2007, s. 524; Kâtib Çelebi, 2016, s. 590; İskender Bey, 2019, s. 107). Subaşı'nın kaleyi teslim etmeyip üstelik Safevilere savaş başlatması üzerine Şah Abbas 23 Aralık 1623 tarihinde Bağdad'ı kuşattı. Safevilerin şehri sıkı bir ablukaya almasına rağmen Subaşı kaleyi teslim etmemeye ve sonuna kadar direnmeye kararlıydı. Fakat Narin (İç) Kale'yi tutmakla görevli olan Subaşı'nın oğlu Derviş Mehmed Ağa, Şah ile gizlice haberleşip hayatı üzerine pazarlık yaparak kuşatmanın yirmi birinci gününde kalenin kapılarını açtı. Bu olay Safevilerin içeri girmesini sağladı. Safevilerin kaleyi sızdığını gören Subaşı daha fazla direnmenin gereksiz olduğunu görüp 13-14 Ocak 1624 tarihinde Bağdad'ı Safevilere teslim etti. Bağdad'ı ele geçiren Şah Abbas, Bekir Subaşı ve oğlu Mehmed de dâhil olmak üzere şehrin önde gelenlerini kıyımdan geçirdi (Küpeli, 2010, s. 233-234).

2. Osmanlı Ordusunun Bağdad Kuşatması Öncesinde Yaptığı Hazırlıklar

Bekir Subaşı'nın düşüncesiz teşebbüsü neticesinde Bağdad'ın el değiştirmesi ve Safevilerin etraftaki vilayetleri yağmalamaları 1612'de yapılan Osmanlı-Safevi barışı için ciddi bir tehditti. Zaten Safevi Şahı I. Abbas, Bağdad uğruna barışı bozma tehlikesini bile göze almıştı. Bu bakımdan Safevi işgali sadece Bağdad ile sınırlı kalmamış ve Musul-Kerkük de elden gitmişti. Hatta Doğu Anadolu'daki Safevi tehlikesi, kuzeydeki Mardin'e kadar uzanmıştı. Osmanlıların Doğu sınırında bu gelişmeler olup biterken, Sultan IV. Murad bu gelişmeleri kendisinden gizlediği gerekçesiyle Kemankuş Ali Paşa'yı görevden alarak yerine Çerkes Mehmed Paşa'yı getirdi (Küpeli, 2014, s. 144-145). Ayrıca Musul ve Kerkük'ü Safevilerden geri almak için Hasan Paşa'yı görevlendirdi. Safevi Hanlarından Kasım Musul'da, Zeynel Han da Kerkük'te Osmanlı kuvvetlerini mağlup etmelerine rağmen şehirdeki kötü koşullar ve hastalıkların zuhur etmesi nedeniyle bu bölgeyi Hasan Paşa'ya terk etmek durumunda kalmışlardır (Turan, 2019, s. 53). Hasan Paşa bu bölgeleri kısa sürede geri alması sebebiyle İstanbul'dan padişahın övgüsüne mazhar oldu. Osmanlı yöneticileri Musul ve Kerkük'ü elde tutmak için Hasan Paşa'ya Rakka, Ayıntab, Alanya, Hüdavendigar, Bozok, Divriği ve Arbekir Sancağı'nda bulunan askerleri ona yardım etmesi için görevlendirmiştir. Şehrizer (Kerkük) beylerbeyine ise Hasan Paşa ile birlikte bir olup, Kızılbaşların hilesine aldanmayıp Şehrizer Kalesi'ni düşmana karşı savunmaları emredilmişti (BOA, MD, nr. 941.4, h. 64).

Osmanlı idarecileri, Bağdad'ı geri almak için Safevilere karşı harekete geçmeyi düşündüyse de, Anadolu'daki isyanlar buna müsaade vermiyordu. Özellikle Abaza Mehmed isyanı Doğu Anadolu'da kendine hayli yer edinmişti. Bu bakımdan Çerkes Mehmed Paşa'nın niyeti uzun süredir devleti meşgul eden bu isyanı bastırıp sonrasında Bağdad üzerine yürümekti ancak buna ömrü yetmedi (Saray, 1999, s. 53). Sadrazamın ansızın ölüm haberi üzerine Bağdad'ın geri alınması için bölgeyi iyi tanıyan Hafız Ahmed Paşa serdar tayin edildi. Ancak Hafız Ahmed Paşa Diyarbakır'a gelinceye değin Mısır, Kerkük ve Bağdad taraflarında olan askerler Diyarbakır muhafazasında olan Murad Paşa'nın emri altına verildi. Murad Paşa'nın Diyarbakır'da bulunduğu sıralarda Bağdad taraflarından gelen casuslar, Bağdad'daki Kızılbaşların İmam Ali'nin kabrini ziyaret ettikleri ve kaleyi terk ettikleri haberini getirdiler. Bu vaziyeti fırsat olarak değerlendiren Murad Paşa, Bağdad'ı geri alacağını düşündü. Hatta bu hususta İstanbul'un desteğini dahi

aldı. Nitekim merkezden Bolu Beyi'ne gönderilen emirde, Murad Paşa'ya yardımcı olması için elinde bulunan askerlerle birlikte süratle Mardin'de kendisine yetişmesi isteniyordu (BOA, MD, nr. 941.4, h. 46; Na'imâ, 2007, s. 575; Kâtib Çelebi, 2016, s. 621). Bu emirler sadece Bolu Beyi ile sınırlı kalmıyordu. Aynı zamanda Maraş, Ayıntab, Saruhan, Palu, Siirt, İmadiye, Megri, Hasankeyf, Ağça Kal'a, Çapakçur, Çermik, Sağman, Çemişgezek, Mazgird, Cizre, Genç, Yeni İl ve Kars beylerine yazılan hükümlerde, eyaletlerinde bulunan zırhlı (cebe ve çevşenli) ve yaya-müselleme askerler ile birlikte derhâl Bağdad tarafında sefere giden Murad Paşa'ya katılmaları önem arz ediyordu (BOA, MD, nr. 941.4, h. 26). Öte yandan Osmanlı yönetimi, Murad Paşa komutasındaki ordunun Bağdad kuşatmasına gitmesine karşılık olarak, Kerkük ve Musul'a olası bir Kızılbaş saldırısı için Kuzey Irak'a asker takviyesi yapma gibi tedbirler almaktan geri durulmamaktaydı. Bilhassa bu bölgeye yakın konumda bulunan İmadiye Hâkimi Seyyid Han, kendine bağlı kabile ve aşiretiyle Kerkük'te bulunan Hasan Paşa ile birlikte bölgeyi muhafaza ederek, Kızılbaş askerlerine fırsat vermemeye gayret edecekti (BOA, MD, nr. 941.4, h. 41).

Kuzey Irak'ta bulunan Şehrizar Beylerbeyine ise Anadolu ve Rumeli beylerbeyleri askerler ile Bağdad köprüsüne gelinceye değin, o bölgede olan yerleri tutmakla vazifelendirildi. Şehrizar beylerbeyi, Hasan Paşa ile birlikte Kızılbaşların Osmanlı ordusunun ikmal yollarını kesmesine müsaade etmeyecekti (BOA, MD, nr. 941.4, h. 25). Yine Anadolu Beylerbeyi İlyas Paşa ise, Bağdad'ın beri yakasında bulunan Hille'de¹ tarıma elverişli yerleri Osmanlı ordusu için muhafazada tutup, yanında bulunan erbab-ı timar ve züama askerleriyle birlikte vezirin uygun gördüğü şekilde hizmet etmesi gerekmektedir (BOA, MD, nr. 941.4, h. 39). Anadolu eyaletinin sağ ve sol kolunda olan kadılara ise, Irak-ı Arap bölgesinde bulunan İlyas Paşa'ya yardım etmesi için bu bölgede bulunan erbab-ı timar ve züema askerlerinin Mardin'e gönderilmesi istendi (BOA, MD, nr. 941.4, h. 27). Filhakika gerekli hazırlıkları tamamlayan Murad Paşa, topladığı 15.000 civarındaki askerle birlikte Hille ve İmam Musa semtlerinden Bağdad'ı muhasaraya gitmesine rağmen yeniçerilerin isteksizliği Bağdad Kalesi'nin ele geçirilmesine mani olduğundan herhangi bir netice elde edilemedi (Kâtib Çelebi, 2016, s. 621; Turan, 2019, s. 54).

Bağdad'a yönelik bu başarısız girişimin ardından Mayıs 1625'te Diyarbakır'daki Cülek sahrasına çadır kuran Hafız Ahmed Paşa, yaklaşık beş ay burada askeri hazırlıkların tamamlanmasını bekledi (Küpeli, 2014, s. 152). Hafız Ahmed Paşa, Diyarbakır'da bulunduğu sıralarda askerleri hazırlıkların tamamlanması, asker maaşlarının zamanında ödenmesi ve sefer için gerekli mühimmatın tedarikiyle uğraştı. Bu hususta ilk olarak kul mevâcibi (asker maaşı) meselesi ve görülen gecikmeler hâlledilmek istendi. 20 Şaban 1034 (28 Mayıs 1625) tarihinde Yeni İl Voyvodası Şaban'dan 30 yük (3 milyon) akçeyi asker maaşı için hazırlamasını (BOA, MD, nr. 941.4, h. 1) ve ordunun ihtiyacı olan koyun ve devenin acilen Diyarbakır'da bulunan orduya göndermesi talep edildi (BOA, MD, nr. 941.4, h. 11). Adana hâkiminden ise bedel ve nüzul sürsatından kalan 10.000 kuruşun yanı sıra ordu iaşesinde kullanılmak üzere koyun, deve gibi mühimmatı Mustafa Çavuş aracılığı ile orduya yetiştirmesi istendi (BOA, MD, nr. 941.4, h. 10). Hatta Karaman ve Niksar taraflarında tahsil edilen vergilerin doğrudan hazineye değil, askerlerin maaşında kullanılmak üzere orduya gönderilmesine dair emirler (BOA, MD, nr. 941.4, h. 71) Bağdad önlerine gidecek olan askerlerin maaş alamadıklarını bahane ederek isteksiz davranmalarının önüne geçilmesine dair bir tedbir niteliği taşımaktadır. Hatırlanacağı üzere Murad Paşa'nın Bağdad önlerine gittiğinde kuşatmanın gerçekleşmemesinin temel sebebi askerlerin isteksiz oluşu ve kaleyi kuşatacak ağır topların olmayışıydı.

¹ Osmanlı belgelerinde bu yerin Hille olduğuna dair bilgi bulunmazken, İskender Munşi'nin Osmanlıların Hille'de tarım arazilerinin bulunduğu bölgeyi tuttuklarını ifade etmesinden yola çıkarak bu yerin Hille olabileceği anlaşılıyor. bk. İskender Bey, 2019, s. 151.

Asker maaşı ile ilgili aksaklıkların giderilmesinin ardından Hafız Ahmed Paşa, asker ve mühimmat toplama tedarikine hız verdi. Hakikaten sefer zamanında ordunun ihtiyacı olan malzemelerin belirli menzillerde toplanması ve sefere gidecek orduda görülen eksikliklerin giderilmesi elzemdi. Ayrıca seferin devlet maliyesine yüklediği ağır külfetin hafifletilmesi için hazine temininin yanı sıra asker için hazırlanacak erzak ve mühimmatın temini gerekmekteydi (İşbilir, 1996, s. 11). Sefere dair askeri hazırlıklar ile ilgili olarak Sivas Beylerbeyine yazılan hükümde, Hafız Ahmed Paşa'nın ordusuyla Diyarbakır'da bulunduğu dikkat çekilerek Sivas Beylerbeyinin bir kısım askerini Sivas muhafazasında bırakmasını ve bir kısmını ise Diyarbakır'a göndermesi emredilmekteydi (BOA, MD, nr. 941.4, h. 17). Yine sefere katılması için Anadolu ve Rumeli askerinin yanı sıra Mısır Eyaleti'nden asker sevkiyatı yapıldı (Nazmi-zâde, 2014, s. 215). Merkezi kuvvetlere takviye amaçlı Şam muhafazasında olan Mustafa Paşa'dan elinde bulundurduğu yeniçerilerinden 300 asker talep edildi (BOA, MD, nr. 941.4, h. 58). Öte yandan Osmanlı ordusunun ikmal yollarını kesmeleri ihtimaline karşı o bölgede asi olan Türkmenlerin (Kızılbaş) yakalanması gerekiyordu. Bu hususun hâlli için Mahmud Paşa'ya görev verildi. Malatya ve Sivas taraflarında ortaya çıkan eşkiya takımının ordu-yu hümâyun tarafından geliş-gidiş güzergâhlarında askerlere mani oluşturduğu için bu zümreye liderlik edenlerin ele getirilmesi bu yolların güvenliği için önemliydi (BOA, MD, nr. 941.4, h. 47-48). Osmanlı ordusuna katılacak askerlere zorluk çıkartan asilere karşı alınan bu önlemden sonra, Diyarbakır'a asker göndermeyi geciktirenler merkezden sert bir şekilde uyarıya maruz kalmaktaydı. Nitekim bunlardan birisi olan Davud Bey bundan önce kendisine birçok kez ferman gönderilmesine rağmen Kastamonu'daki askerleriyle orduya katılmadığından bahisle aceleyle buraya gelmesi emredildi (BOA, MD, nr. 941.4, h. 68). Hatta Şam Eyaleti'ne bağlı bulunan bazı sancaklarda görev yapan züama ve tımarlı sipahilerin bu sene yapılan Bağdad Seferi'ne gitmedikleri gerekçesiyle tımar ve zeametlerinden bedel alınmıştı (BOA, MD, nr. 941.4, h. 24). Asker tedarikinin ardından sıra Bağdad Kalesi'ni kuşatılması için gerekli olan top ve mühimmatın temin edilmesine gelmişti. Bu hususta Halep muhafazasında bulunan Mustafa Paşa'dan yanında bulunan asker halkı ile birlikte sefer için gerekli olan mühimmat, cephaneye ve 5 adet kale döven toplarını getirmesi istendi. Kale döven toplar öküzlerle çekilebilmekteydi. Bu hususta gerekenlerin yapılmasından sonra Paşa, sefere iştirak ettiğine dair merkezi bilgilendirecekti (BOA, MD, nr. 941.4, h. 42, 49). Buna ilaveten Mustafa Paşa, kuşatma için gerekli olan büyük toplarla birlikte 20 nefer topçuyu orduya gönderecekti (BOA, MD, nr. 941.4, h. 19). Bağdad Kalesi'nin kuşatmasında gerekli olan lağımçı, neccar ve ırgat ihtiyacı ise Sivas Eyaleti'nden karşılandı (BOA, MD, nr. 941.4, h. 52).

Sefere gidecek ordunun iâşesi için Urfa Kadı ve mütesellemi ile Kethüda Mustafa vazife almıştı. Buna göre Urfa'da 256.560 kg arpa ile burada pişirilen peksimetlerin² ve ambarda kalan buğday ve arpanın Osman Çavuş aracılığı ile sefere götürülmesi icap etmekteydi (BOA, MD, nr. 941.4, h. 23). Sefer için hazırlanan bu mühimmatın o bölgede bulunan Dicle yoluyla önce Musul'a (Topçular Kâtibi, 2003, s. 810) ve ardından da Bağdad önlerine taşınması gerekmekteydi. Bunun için Ebû Rîş oğlundan sefer için 200 adet gemi ve her birine gerekli olan 150 nefer dümenci ile 400 nefer kürekçiyi gerekli yerlerden tedarik etmesi için görevlendirildi (BOA, MD, nr. 941.4, h. 21). Öte yandan asırlardır o bölgede yük ve taşımacılıkta kullanılan keleklerin³ gerektiğinde savaş zamanlarında ordunun ihtiyacı olan mühimmatı su yoluyla taşınması önemliydi. Çünkü keleklerin her biri, 128 kg'ye denk gelen zahireyi taşıyabilme kapasitesine sahipti. Osmanlı Devleti, ulaşım ve

² Osmanlı kara seferlerinin vazgeçilmez iâşe malzemelerinden birisi olan peksimetler, uzun süre bozulmadan durabildiği için Kapıkulu askerinin etten sonra en mühim gıdasını teşkil etmektedir. Bk İşbilir, 1996, s. 55.

³ Kelek tulumların yan yana bağlanıp üzerine bahçıvan sırığı denilen ağaçların birer arşın aralıkla sağlı sollu kirişler konulduktan sonra üstüne de ince çubuklar dizilip kare biçiminde bir sal ya da kayığa verilen isim olarak nitelendirilmiştir. bk. Altan, 2020, s. 60-61.

nakliyat faaliyetlerinde kullanılan kelekleri Diyarbakır, Musul ve Bağdad merkezleri arasında sıklıkla kullanmışlardır (İşbilir, 1996, s. 63; Altan, 2020, s. 62-63). Bu bağlamda sefer için hazırlanan cephaneye ve mühimmatın Musul üzerinden Bağdad'a taşınması gerekmektedir. Bunların yüklenmesi için Musul beylerbeyi ve kadısından yeteri kadar kelek hazırlaması ve bunları kullanacak 150 nefer kelekciyi göndermesi talep edilmiştir (BOA, MD, nr. 941.4, h. 60).

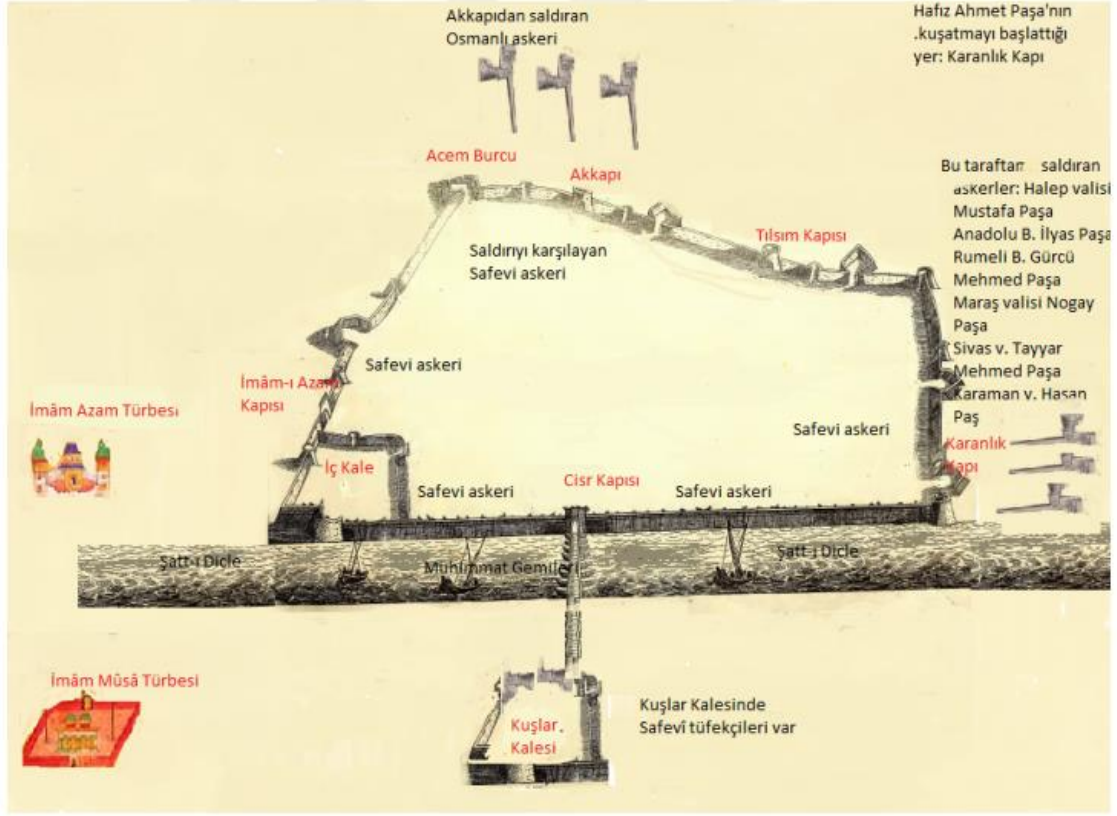
Hafız Ahmed Paşa, Diyarbakır'da Safevilere karşı hazırlıklarını sürdürürken, Haziran 1625'te Gürcistan dolaylarında gelişen olaylar Osmanlıların dikkatini bu yöne çevirmesine yol açtı. Nitekim Safevi egemenliğinde bulunan Gürcülerin bu bölgede uzun süre görev yapmış olan Tahmures Han ile irtibata geçtikleri Şah Abbas'ın kulağına gitmişti. Gürcistan'da olası bir isyanın bu bölgedeki Safevi hâkimiyetine darbe vuracağını bilen Şah, güvendiği adamlardan biri olan Karçakay Hanı Gürcü eminlerinden Magrav Han kılavuzluğunda Gürcistan'a gönderdi. Ancak Magrav Han, Kızılbaş askerlerinin büyük bir bölümünü pusuya düşürerek çok sayıda Safevi üst düzey ümerasını öldürmüştür (Küpeli, 2015, s. 105). Safevilere karşı Gürcistan'da elde edilen zaferler, Osmanlı merkezinin dikkatinden kaçmamış ve Gürcistan hâkimlerinden Tahmures Han'a 16/26 Haziran 1625 (evâsıt Ramazan 1034) tarihinde gönderilen fermanda Gürcistan'daki gelişmeler kendisine izah edilmiştir. Buna göre, Şah Abbas, Gürcistan ahalisini katletme kastı ile Karçakay ve Magrav Han gibi birçok ünlü kumandanın 30.000 Kızılbaş askerleriyle birlikte Gürcistan taraflarına göndermiştir. Zira Gürcü beylerinden olan Magrav Han, Kızılbaşların buraya ne kasıtle geldiklerini bildiğinden dolayı Kızılbaşların çadır ve dergâhlarını yağmalayıp, Gürcü ahalisi ile birlikte Kızılbaşları yenilgiye uğratmış, sonrasında Şirvan tarafına çekilmişti. Gürcistan'daki olayları Magrav Han'ın kâtip zabiti olan Bayuna isimli elçiden öğrenen Osmanlı yönetimi, Gürcistan'da ün yapmış olan Tahmures Han'ın Gürcistan ve Dağıstan beyleri ile birlikte Kızılbaşlara ait kale ve karargâhları ele geçirmeleri hususunda kendilerinden yardım beklediklerini ifade etmişlerdir (BOA, MD, nr. 941.4, h. 18). Gürcistan'daki başarılı harekâtın ardından Magrav Han, Hafız Ahmed Paşa'ya gönderdiği elçi aracılığı ile Karabağ, Yerûğ, Şirvan ve Gence halkının Şii olan Safevilerden yüz çevirip Sünni olan Osmanlı'ya itaat edeceklerini ve Osmanlı askerleri ile birlikte Kafkasya'dan İran'a sefer yapılarak, Erdebil ve Meşhed'in kolaylıkla alınabileceğini ifade etmiştir. Peçevî'nin bizzat şahit olduğu bu olayda, Gürcülerin birçok kez elçi göndermelerine rağmen Hafız Ahmed Paşa'nın bu olayda taraf olmadığını ve kendisinin de bu konuda Paşa'ya ısrarcı olduğunu bildirmektedir. Ahmed Paşa gelen bu teklifleri, sultanın kendisini Gürcistan ve Şirvan dolaylarına değil, Bağdad Seferi için görevlendirdiğini söyleyerek geri çevirmiştir (Peçevi, 1866, s. 404). Böylelikle Magrav Han'ın gayretleri ile oluşturulmaya çalışılan Osmanlı-Gürcü ittifakı, Osmanlıların önceliğini Bağdad'a vermelerinden dolayı tam hayata geçirilememiş ve başarı sağlanamamıştır (Küpeli, 2015, s. 106). Osmanlıların Diyarbakır'da yaptıkları hazırlıklardan haberdar olan Şah Abbas ise, Osmanlıların Magrav Han'a yardım amaçlı Azerbaycan'a geleceğini tahmin ettiğinden hazırlıklarını bu yönde yapmıştır. Şah'a göre Osmanlıların Azerbaycan'a Erzurum ya da Van yoluyla gelebileceği ihtimali vardı. Erzurum yolu Abaza Mehmed Paşa isyanı nedeniyle ihtimal dışında tutulurken, tüm planlar Van üzerinden yapılmıştır. Safevi kumandanı Yasavulu Rüstem Bey şahın emri gereği Tebriz'e giderek, orada Azerbaycan valisi Şah Bende Han ile birlikte Van yolunu muhafaza edecekti (İskender Bey, 2019, s. 130).

3. Bağdad Kuşatması (1625) ve Taktiksel Mütalaalar

Hafız Ahmed Paşa Diyarbakır'daki hazırlıkların ardından ordusunun başında Eylül 1625 tarihinde Mardin üzerinden Musul'a doğru hareket etti (Küpeli, 2014, s. 153). Ordunun Diyarbakır'dan ayrılmasıyla birlikte artık ordunun Musul'a kadar geçeceği güzergâhların emin ve salim olması gerekiyordu. Bu bağlamda, Diyarbakır'dan Musul'a

kadar bölgede üzerinde bulunan kadılara gönderilen fermanda, ordunun geçeceği yerlere adam koyması için silahtarların tarafından gerekli sayıda asker yerleştirilmesi istenmekteydi (BOA, MD, nr. 941.4, h. 51). Musul'da zahire ikmalî tamamlandıktan sonra Şehrîzor şehrine geçildi. Burada meşveret meclisi toplayan Hafız Ahmed Paşa, Bağdad'a hangi yoldan gidileceğini tartışmaya açmıştır. Yapılan bu harp divanı ile ilgili olarak Kâtip Çelebi; Bağdad Seferi esnasında Murad Paşa'nın Kızılbaşları ürküterek Bağdad Kalesi'ne doldurduğunu, ayrıca Safevîlerden Saru Han ve Mir Fettah'ın kaleye girdiğini ve kaleyi kuşatacak çok sayıda top bulunmadığından bahisle Hafız Ahmed Paşa'nın, Derne ve Derteng Boğazı'nı zapt ettikten sonra Bağdad'a yönelmeyi önerdiğini söylemekle birlikte mecliste doğrudan Bağdad Kalesi'nin kuşatılması uygun görüldüğünü ifade etmiştir (Na'imâ, 2007, s. 580; Kâtip Çelebi, 2016, s. 628). İskender Münşi yazdığı eserde, Osmanlı müelliflerinden farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Buna göre, Osmanlılar yaptıkları harp divanında, Şah'ın Gürcistan meselesi ile meşgul olduğunu ve dolayısıyla Safevî ordusunun o bölgede uğraş vereceğinden emin bir şekilde Bağdad Kalesi'nin zayıf olacağını düşünmüşlerdi. Osmanlı kurmaylarına göre; Bağdad'daki Safevî yönetimi, karşılarında kalabalık olan Osmanlı ordusunu görünce Bağdad'ı savaştan teslim edeceklerdi (İskender Bey, 2019, s. 149). Fakat Şah Abbas daha Osmanlı ordusu gelmeden 7-8.000 kadar askeri Mir Fettah ve Saru Han komutasında Bağdad Kalesi'ne gönderdi. Yani Bağdad Kalesi'nin layığıyla savunulması için gerekli önlemleri almıştı (Küpelî, 2014, s. 153).

Tüm hazırlıklarını tamamlayan Osmanlı ordusu Bağdad Kalesi önlerine gelir gelmez, Bağdad Kalesi'ni yay gibi ablukaya almıştı (Gökçek, 2016, s. 50). Topçular Kâtibi'nin verdiği bilgiye göre; kalabalık mahiyette bulunan Osmanlı ordusu, İmam-ı Azam Kapısı'ndan Karanlık Kapı'ya varıncaya değin bir dizlim göstererek kuşatmaya başlamıştı. Sivas Beylerbeyi Mehmed Paşa, askerleri ile İmam-ı Azam kapısının beri tarafına kurulurken, Serdar Hafız Ahmed Paşa ve etrafındaki yeniçeriler ise Ak Kapıda yerini almışlardı. Silahdarlar ve ulufeci ve kapıkulu süvarileri ile Şam, Halep Adana ve Rumeli mir livalarının çadırları Ak Kapı'dan Acem Burcu'na kadar olan bölgeye kurulmuştu. Ak Kapı ile Karanlık Kapı arasına toplar yerleştirildi. Toplardan dört bedoloşka ile yedi darbzen Acem Burcu tarafına konuşlandırılmıştı. Yine batıda bulunan Kuşlar Kalesi'nde ise, Diyarbakır, Musul ve Rakka beyleri üç top ile on şahî darbzenleri ile kuşatmada yerlerini almışlardı (Topçular Kâtibi, 2003, s. 813-814). Bağdad'ı üç taraftan kuşatan Osmanlı ordusuna karşı burayı savunmakla görevli olan Safi Kulu Han ise ilk gün gerilla harekâtına başvurmuş ve bu yolla Osmanlı ordusundan çok sayıda mühimmat almayı başarmıştır (İskender Bey, 2019, s. 150). Kuşatma için getirilen lağımçıların yoğun gayretleri neticesinde 52 farklı noktada lağım kazılmış, ancak Kızılbaş askerleri bunların yerini tespit edip suyla doldurması sonucu bir netice elde edilememiştir. Kuşatmanın 72. gününe gelindiğinde ise, Karanlık Kapı yönündeki lağımlardan birinin patlatılmasıyla birlikte, kalenin duvarları yıkılmıştır. Osmanlı askerleri kale duvarlarına merdivenler kurarak, içeriye girmeye çalışırken, Safi Kulu Han ise bu yöne okçu ve tüfekçilerini yerleştirerek bu akınlara karşı koymaya çalışıyordu. İçeri yönelen Osmanlı askerleri ise Mir Fettah komutasındaki ateşli silahlara maruz kaldılar ve geri çekilmek zorunda kaldılar. Safevî kaynaklarına göre bu savaşta 5.000 Osmanlı askeri hayatını kaybetmiş ve onların geri çekilmesinin ardından kale burçları tamir edilmişti (Na'imâ, 2007, s. 581-582; Kâtip Çelebi, 2016, s. 629-630; İskender Bey, 2019, 155-156).

Resim I: Osmanlı Ordularının Bağdad Kalesi'ni Kuşatması (1625)

(Kaynak: Turan, 2019, s. 59)

3.1. Şah Abbas'ın Bağdad'a Gelişi ve Osmanlıların Bağdad'ı Geri Alma Teşebbüslerinin Başarısızlığa Uğraması

Osmanlıların Karanlık Kapı taraflarındaki lağım girişimi, Safevileri endişelendirmiş olacak ki, bizzat Şah Abbas 30.000 kişilik asker ile Bağdad'a yardıma gelmeye karar vermiştir (Uzunçarşılı, 1988, III/I, s. 161; Turan, 2019, s. 60). Şah Abbas'ın orduyla Bağdad'a gelmesinden çekinen Hafız Ahmed Paşa, orduyu korumak için kazdırmış olduğu hendeğin içine kaleye benzer bir bina yaptırmıştır. Buraya yerleştirdiği topçular ve muhafızlarla kaleden ziyade kendisini muhafaza etmeye başladı. Ahmed Paşa'nın buradaki amacı ise Bağdad Kalesi'ni sıkı ablukaya alıp yiyecek ve zahire sıkıntısı çektirmektir. Böylelikle Şah, Bağdad'a gelmeden önce kalenin teslim olması sağlanacaktı. Hatta bir ara Hafız Ahmed Paşa, Zeynel Bey'e elçi göndererek onun kaleyi teslim etmesini talep etmişse de, onunla yaptığı görüşmeden olumlu bir sonuç çıkmadığı gibi kalenin ancak kılıç zoruyla ele geçirileceğini anladı (İskender Bey, 2019, s. 164-166). Bu esnada ordusuyla birlikte Bağdad'a yakın konumdaki Behriz'e gelen Şah Abbas, kurmaylarıyla gerçekleştirdiği toplantıda, bu muhasaradan nasıl kurtulabileceklerini uzun uzadıya tartışmışlardır. Neticede Şah, Musul ve Diyarbakır yolu üzerinde bulunan Samerra taraflarına adamlarını göndererek, Osmanlı ordusuna Dicle Nehri vasıtasıyla gelen mühimmat ve yiyeceklerin önü kesilmek istendi (İskender Bey, 2019, s. 167-168). Safevilerin bu teşebbüsünün önüne geçmek amacıyla Ömer Paşa, Tikrit'i korumakla görevlendirilmiştir. Ancak Kızılbaş askerleri ona mani olduğu gibi Felluce İskelesi'ne gelen mühimmatlara da el koymuştur (Kâtib Çelebi, 2016, s. 635-636).

Safevi ordusunun Bağdad önlerine gelmesi karşısında toplanan Osmanlı harp meclisi, kuşatma hareketinin devamına karar vermiştir. Bu noktada Hafız Ahmed Paşa, Zeynel Han'ın Kızılbaş askerlerin geçişini kolaylaştırmak için Diyale Nehri üzerine yaptığı köprüyü yıkmak adına buraya Murad Paşa önderliğinde birlikler sevk etmiştir. Cengâverliği ile bilinen Murad Paşa, Zeynel Han'a mani olamadığı gibi geri çekilmek durumunda kalmıştır (Topçular Kâtibi, 2003, s. 817; Nazmi-zâde, 2014, s. 216; Kâtib Çelebi, 2016, s. 631). İskender Münşî'ye göre; bunun sebebi Zeynel Han'ın Diyale Nehri'nin öbür yakasına inerek, burasını topçularla donatıp, nişancılık kabiliyeti yüksek olan tüfekçilerle Osmanlı askerlerine geçit vermemesiydi (İskender Bey, 2019, s. 168). Zeynel Han'ın Bağdad Kalesi'ne giriş yapmasının ardından Şah Abbas'ın ordusuyla Diyale Nehri'nde ordusuyla görünmesi, Kızılbaş askerlerine büyük bir moral olmuştur (Na'imâ, 2007, s. 585). Osmanlı-Safevi savaşının ilerleyen günlerinde Safeviler, Osmanlı askerlerini Bağdad'dan uzaklaştırmak için büyük bir saldırıya karar verdiler. 7 Haziran 1626 yılında Zeynel Han komutasındaki Kızılbaş ordusu, Osmanlı mevzilerine doğru harekete geçti. Savunma pozisyonunda olan Osmanlıların çok kayıp vermesinin yanı sıra Safevi ordusu da ciddi kayıplar yaşamıştı. İki tarafın geri çekilmesinin ardından Safevilerin yine Osmanlı ikmal yollarını kesmeye dair yaptıkları planlar, Osmanlıların tüm ümidini yok etti (Küpeli, 2014, s. 160).

Osmanlı ordusunun bu ağır kayıplarından sonra Şah Abbas, Hafız Ahmed Paşa'nın kuşatmayı kaldıracığını düşünerek kendisine elçi göndermiştir. Hafız Ahmed Paşa, Bağdad'ı geri bırakmak niyetinde olmadığından padişahın emrini yerine getirmekte oldukça kararlıydı. Barış görüşmelerinin neticesiz kalması üzerine iki taraf arasındaki şiddetli mücadeleler bir müddet daha devam etmiştir. Öyle ki Osmanlı ordusu mühimmat ve cephaneye yönünden iyice zayıf kalmış, ordu açlıktan mazı, kestane, diken otu yemeye başlamıştı. Osmanlı ordusundaki bu huzursuzluklar, Hafız Paşa'nın çadırına yürümeğe kadar vardı. Kendisini Kızılbaş askerleri ile bir olmakla itham edildi. Araya Osmanlı erkânından bazı paşaların girmesiyle ve Bağdad'dan geri dönme vaadi ile durum düzeldi. Nihayetinde bunun için Şah Abbas'a elçi gönderildi. Osmanlı elçisi Mustafa Çavuş, Şah'tan Osmanlı ordusunun Bağdad'dan güvenle çekilebileceğine dair söz aldı (Uzunçarşılı, 1988, III/II, s. 163). Netice itibarıyla Hafız Ahmed Paşa, Bağdad sahrasından askerlerin hoşnutsuzluğunu ve mühimmat sıkıntısını da göze alarak dokuz ay süren Bağdad Kuşatmasını (Kasım 1625-Temmuz 1626) 3 Temmuz 1626 tarihinde kaldırarak, geri çekilme kararı aldı. Dönüşte ise ağırlık yapacağı düşünüldüğü için fazla malzemeler Dicle Nehri'ne atıldı. Hatta hastalıktan ve bitkinlikten yürüyecek mecali olmayan binlerce asker dahi sırf taşıma zahmeti olmasın diye İmam-ı Azam menzilinde terk edildi (Küpeli, 2014, s. 162-163; Turan, 2019, s. 70; Günay, 2020, s. 83). Osmanlı ordusunun Bağdad'dan geri çekilme kararı ile ilgili olarak Hasan-Beyzâde eserinde, dokuz aylık bu muhasara sürecinde Osmanlı-Safevi arasında altı kez savaş vuku bulduğunu ve Safeviler adına bu zaferin kolay olmadığını ifade ederek (Hasan Bey-zâde, 2004, s. 992-993) kuşatmanın çetin geçtiğine dair bir değerlendirme yapmaktadır.

Sonuç

XVII. yüzyılın ortalarında Osmanlı-Safevi güçlerinin Irak-ı Arap'ta nüfuz mücadelesi adına giriştiği bu savaşlarda Bağdad şehri ve kalesi kilit noktayı teşkil etmiştir. Şöyle ki, Safevi Şahı Abbas'ın ülkede iktidarı ele geçirmesinden sonra Osmanlılara karşı daha saldırgan politikalar geliştirmiştir. Özellikle ata mülkü olarak gördüğü Bağdad'ı ele geçirmek için her fırsatı kollamıştır. Bu bağlamda, Osmanlı Devletindeki zayıf merkezi otoritenin getirdiği boşluk Bağdad da kendisini göstermiştir. Bekir Subaşı'nın kendine buyruk hareketleri en sonunda Kanuni Sultan Süleyman'dan bu yana elde tutulan Bağdad'ın elden gitmesine sebebiyet vermiştir. Bu noktada Osmanlı yöneticilerinin hızlı hareket etmesi gerekirken, Anadolu'da görülen isyan hareketleri Bağdad'ın geri

alınmasında gecikmelere yol açmıştır. Bağdad'a yönelik ilk ciddi kuşatmanın yapılması için bir yıl beklemek gerekmiştir. Bizzat Hafız Ahmed Paşa'nın Diyarbakır'da gerçekleştirdiği kuşatma hazırlıkları yaklaşık beş ay sürmüş ve bu süre zarfında Osmanlı ordusunun yiyecek, mühimmat, cephane ve maaş verilmesi gibi aksaklıkları giderilmeye çalışılmıştır. Dönemin çağdaş müellifleri, Osmanlı ordusunun kuşatma topları dışında tam teçhizatla kaleyi üç yerden ablukaya aldığını söylemektedir. Bağdad kuşatması yer yer çok şiddetli geçmiş, hatta Karanlık Kapı yönünde bir lağımın patlatılmasıyla Osmanlılar, sona çok yaklaşmış fakat Zeynel Han yönetimindeki Safevi ordusu kaleyi iyi muhafaza etmiştir. Şah Abbas'ın yardıma gelişiyle birlikte Osmanlı ordusu saldırı hâinden savunma yapar vaziyete gelmiş ve nihayetinde dokuz ay süren bu muhasaradan bir netice elde edilememiştir. Bu başarısızlığın ardından Hafız Ahmed Paşa'nın elinden sadaret mührü alınırken, Bağdad Kalesi ise, Hüsrev Paşa'nın gayretleri ile yeniden kuşatılacaktır. Bir önceki kuşatmaya nazaran oldukça hazırlıklı davranan Osmanlı ordusu bu kuşatmadan da bir netice elde edememiştir. Bağdad'ın tamamen Osmanlı hâkimiyetine geçişi için IV. Murad'ın Doğu Seferlerini beklemek gerekecektir.

KAYNAKÇA

- ALTAN, B. (2020). "Osmanlı Devleti'nde Kelek Taşımacılığından Kesitler ve Kelek Taşımacılığında Karşılaşılan Tehditler". *Hazine-i Evrak Arşivi ve Tarih Araştırmaları Dergisi*. II/2: 59-80.
- EMECEN, F. (2018). *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları*. II. 3. Baskı. İstanbul: İsam Yayınları.
- GÖKÇEK, M. F. (2016). "XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Bağdat'ta Osmanlı-Safevi Mücadelesine Dair Bir Eser: Şeyh-Oğlu'nun Kitâbu Târîh-i Dâri's-Selâm'ı". *Turkish Studies*. XI: 31-60.
- GÜNAY, V. (2020). "Osmanlıların Bağdat'taki Velî Topu: Ebu Hızzâme". *Cihannüma*. VI/1: 79-122.
- GÜNDÜZ, T. (2018). *Kızılbaşlar Osmanlılar Safevîler*. 3. Baskı. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- HALAÇOĞLU, Y. (1991). "Bağdat". *DİA*. İstanbul: TDV Yayınları. IV: 433-437.
- Hasan Bey-zâde Ahmet Paşa (2004). *Hasan Bey-zâde Târîhi*, Metin ve İndeks (1003-1045/1595-1635). (hzl. Şevki Nezihî Aykut). III. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İbrahim Peçevi (1866). *Tarih-i Peçevi*. II. Matbaa-i Amire.
- İNALCIK, H. (1999). "Osmanlı Tarihine Toplu Bir Bakış". *Osmanlı*. I. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- İskender Bey Münşî-yi Türkmen (2019). *Târîh-i Âlem-Ârâ-yi Abbâsî*. (çev. Ali Genceli, hzl. İsmail Aka). III. Cilt 1-2-3. Kısımlar. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İŞBİLİR, Ö. (1996). *XVII. Yüzyıl Başlarında Şark Seferlerinin İâşe, İkmâl ve Lojistik Meseleleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Kâtib Çelebi (2006). *Fezleke (1000-1065/1591-1655)*. (hzl. Zeynep Aycibin). II. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- KÜTÜKOĞLU, B. (1993). *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612)*. İstanbul: Fetih Cemiyeti Yayınları.

- KÜPELİ, Ö. (2014). *Osmanlı-Safevi Münasebetleri (1612-1639)*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- KÜPELİ, Ö. (2010). "Irak-ı Arap'ta Osmanlı-Safevi Mücadelesi (XVI-XVII. Yüzyıllar)". *History Studies*. Ortadoğu Özel Sayısı: 227-244.
- KÜPELİ, Ö. (2018). "Transkafkasya'da Güç ve Rekabet: XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Güney Kafkasya'da Osmanlı-Safevi Mücadelesi". *Cihannüma*. I: 115-140.
- MATTHEE, R. (2018). "Saiklerin ve Sebeplerin Işığında 986-998/1578-1590 Tarihli Osmanlı-Safevi Savaşı". (çev. İlker Külbilge). *Cihannüma*. IV/2: 115-140.
- Mustafa Naîmâ Efendi (2007). *Târih-i Na'îmâ*. (hızl. Mehmed İpşirli). II. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Nazmi-zâde Murteza (2014). *Gülşen-i Hulefâ (Bağdat Tarihi 762-1717)*. (hızl. Mehmet Karataş). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ÖZ, M. (2002). "II. Viyana Seferine Kadar XVII. Yüzyıl". *Türkler*. IX. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- SARAY, M. (1999). *Türk-İran İlişkileri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- SOOFİZADEH, A. (2018). "Güney Kafkasya'da Osmanlı-Safevi Rekabeti (1555-1618)". *Otam*. 43: 165-179.
- Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi Târîhi* (2003). II. (hızl. Ziya Yılmaz). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- TURAN, N. (2019). *Osmanlı ve Safevî İdâresinde Bağdâd (1623-1703)*. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- ULUERLER, S. (2012). "Osmanlı-Safevi İlişkilerinde Temel Sorunlar Üzerine Bir Değerlendirme". *Türk Dünyası Araştırmaları*. 197: 1-16.
- UZUNÇARŞILI, İ. H. (1988). *Osmanlı Tarihi*. III/II. 4. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- UZUNÇARŞILI, İ. H. (1988). *Osmanlı Tarihi*. III/I. 4. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- YILMAZER, Z. (2006). "IV. Murad". *DİA*. İstanbul: TDV Yayınları: XXXI: 177-183.

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi

Mühimme Defteri (MD), Numara 941. 4 (Ş/L 1034/ Mayıs-Temmuz 1625).